

Kirjoituksia kansanomaisen ja suomalaisuuden juurilta

Tiina Rähä

Stark, Eija & Stark, Laura (toim.) 2007. Kansanomainen ajattelu. Helsinki: SKS. 367 s.

Laura Starkin ja Eija Starkin toimittama artikkelikokoelma *Kansanomainen ajattelu* ottaa osaa viime vuosina heränneeseen keskusteluun tavallisen kansan ajattelutavoista, kokemuksista ja tunteista. Tässäkin tutkijoiden katse kohdistuu menneeseen. Kansanomaisten kollektiivisten käsitysten tutkimisessa on kyse merkityksistä, joista aineiston tuottanut kansa ei ollut tietoinen. Tutkijan ongelmaksi jää, kuinka päästä merkityksiin käsiksi ilman suurempia tulkinnallisia vääristymiä. Kansanomaisen ajattelun tutkimiselle on luonut vankkaa metodologista pohjaa folkloristiikan professori Satu Apo, jolle kokoelma on omistettu.

Apon tutkimuksia on mahdotonta sivuuttaa, mikäli on kiinnostunut suomalaisuuden juurista, kansankulttuurista, kertomuserinteestä tai esiteollisen ajan sukupuolijärjestelmästä. Apo ei ole menneiden sukupolvien ajattelua lähestyessään kaihtanut vähäpätöisinä pidettyjä lähdemateriaaleja eikä näkökulmia, mutta on systemaattisesti kehittänyt niiden lähestymiseen käytettäviä metodeja. Tämä on huomattu folkloristiikan ulkopuolellakin: Apon tutkimukset ovat olleet mataloittamassa tieteiden välisiä raja-aitoja, mikä ilmenee jo siinä, että teoksessa kansanomaista ajattelua tarkastelevat kansanperinteen tutkijoiden lisäksi kansatieteilijät, kirjallisuudentutkijat ja historioitsijat.

Kirjoittajat lähestyvät kansanomaista ajattelua erilaisten aineistojen kautta. Pitkän linjan kulttuurintutkijat tarkastelevat teemaa kukin oman erityistietämyksensä valossa, mistä johtuen artikkelit ovat varsin erillisiä kokonaisuuksia. Toimittajat ovat kuitenkin hahmottaneet kirjoituksia yhdistäväksi langaksi Satu Apon tutkimuksen keskeiset aihepiirit. Juhlakirja on jaettu tämän mukaisesti kolmeen lukuun: Ajattelu, kokemus ja tuntemisen tavat, Kansanomaisen kerronta ja Menneisyyden tulkinnat. Jako on toimiva ja tukee teoksen luettavuutta.

Ensimmäisessä osassa lähestytään kansanomaista ajattelua kansanuskon ja -uskomusten kautta. Anna-Leena Siikala tarkastelee tuntemattomampia keskiaikaisia kansanrunoja ja etsii niistä myyttisen maailman keskiötä. Tuttujen miehisten toimijoiden, luojaheerosten ja maailmanrakentajien rinnalle runoissa kohoo nainen. Maailman keskipisteessä, väylänä maailmojen välillä, ovat elämää ylläpitävät synnyttäjät poikineen. Tälle kosmiselle näylle Siikala löytää yhtymäkohtia eri kulttuuripiirien myyttisistä traditioista. Juha Pentikäinen jatkaa runouden parissa etsien Viitasaarelta 1600-luvulta peräisin olevalle karhunpöytärunolle konkreettista esityspaikkaa. Hän käyttää johtolankoinaan itse runon lisäksi käsikirjoituksen marginaaliin vuosisatojen aikana kertyneitä merkintöjä ja pohdintoja. Senni Timonen puolestaan tarkastelee Lönnrotin nuorena miehenä keräämiä seksirunoja, jotka jäivät aikoinaan julkaisematta. Timonen analysoi runojen muotoa ja sisältöä ja pohtii, mitä Lönnrot tahtoi kokonaisuudellaan kertoa. Kyse ei ollut vain nuorta mieltä kiinnostaneesta seksuaalisuudesta, vaan Timonen näkee Lönnrotin pohtineen seksuaalisuutta laajemmin yhteis-

söllisenä asiana ja erityisesti runon kohteena.

Teppo Korhosen ja Mervi Naakka-Korhosen artikkelit pohjaavat arkistomuistiinpanoihin ja kyselyihin. Korhonen vertailee harakointia, suomalaista suojaustaikaa ja tapaa laskea karja navetasta ulos emännän jalkojen välistä kansainväliseen anasyrma-perinteeseen. Korhosen tulkinnassa käsitykselle naisen sukupuolielinten voimasta löytyy yhtymäkohtia ja jatkuvuutta niin antiikin kertomuksista kuin länsieurooppalaisessa kirkkotaiteessa esiintyneistä sukupuolielimensä paljastaneista naisfiguureista. Mervi Naakka-Korhonen tarkastelee kuun ikiaikaisia uskomuksellisia vaikutuksia elolliseen. Käsitystä kuun ja sen neljännesten vahingoittavasta ja parantavasta voimasta oli helpointa pitää yllä almanakan avulla. Artikkelissa liikutaankin kansan- ja korkeakulttuurin rajavesillä.

Toisessa osassa äänen saavat yksittäiset ihmiset elämänkohtaloineen. Kirjoituksissa käsitellään omaelämäkerrallista kerrontaa, kokemuskertomuksia sekä muistamisen rakentumista. Kirsti Salmi-Niklander käsittelee luvun ainoassa kirjallisiin lähteisiin nojaavassa artikkelissa kirjallistumista, talonpoikaisen maailmankuvan muutosta kirjallisen kulttuurin tullessa perinteisen suullisen kulttuurin rinnalle. Teemaa lähestytään Juho Kaksolan tekstien ja elämäkerrallisten tietojen kautta. Kirjoittava kansanmies nousi yhteisössään erityisen asemaan. Kirjoittaminen ei ollut Kaksolalle kuitenkaan vain väline sosiaaliseen nousuun vaan myös keino intiimille itseilmaisulle.

Annikki Kaivola-Bregenhøj ja Ulla-Maija Peltonen tutkivat toisen maailmansodan kokeneiden ja sen jälkeen poliittisista syistä vuosikymmeniksi vaienneiden inkeriläisten omaelämäkerrallisia tarinoita. Kaivola-Bregenhøj pohtii artikkelissaan haastattelutilanteen vaikutusta muisteluun, kerrontaan ja tulkintaan. Muistelemisen tapahtuu aina nykyisyydestä käsin. Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen haastateltujen vanhojen inkeriläisnaisten merkittävimmiksi elämäkokemuksiksi nousevatkin aikaisemmat kaoottiset tapahtumat. Heidän avainkertomuksikseen muodostuvat kipeät muistot Stalinin vainoista ja sodan tapahtumista. Peltonen esittelee artikkelissaan harvinaisen todistajalausannon: Stalinin leireiltä palanneen inkeriläismiehen elämäntarinan. Rinnastaen esimerkkinsä holokaustista selvinneiden kohtaloihin Peltonen pohtii vaikenemisen merkityksiä. Inkeriläismiehen omakohtainen kertomus Stalinin terrorista eroaa virallisesta totuudesta juuri kokemuksellisuutensa tähden. Kokemuskerronta sisältää aina moraalisia kannanottoja ja paljastaa näin toisia, mahdollisia toituksia.

Pekka Hakamies analysoi sellaisten ihmisten käsityksiä suomalaisuudesta, jotka eivät olleet suomalaisia edes tavanneet. Hakamies pohtii syitä sille, miksi suomalaisista on kerrottu luovutetun Karjalan neuvostoasukkaiden keskuudessa juuri tietynlaisia tarinoita. Hän suhteuttaa tarinat vallitsevaan kerrontatraditioon ja alueen historiallisiin ja kulttuurisiin erityispiirteisiin. Tässä tulkinnassa alueen uudet asukkaat lievensivät kertomuksilla ahdistustaan oman tilanteensa tähden. Vaikka yleinen mielikuva suomalaisista oli alueella pelonsekainen – asuivathan neuvostoasukkaat toisilta väkisin viedyissä kodeissa – tarinoissa kohtaamisista suomalaisten kanssa välittyy yllättäen solidaarinen henki.

Kirjan kolmannessa osassa problematisoidaan käsityksiä suomalaisuudesta. Näkökulma on nyt sivistyneistön. Pertti Karkama aloittaa tarkastelemalla Kultalaa, käänösromaania, josta tuli tärkeä osa suomenkielistä kansanvalistuskirjallisuutta 1800-luvulla. Karkama purkaa teoksen sisältöä ensimmäistä kertaa, sillä huolimatta merkityksellisyydestään kansanvalistustyölle Kultala on jäänyt aikaisemman tutkimuksen mielenkiinnon ulkopuolelle. Romaanissa luodaan ideaalikuva kansasta. Karkama näkee kirjan arvomaailman kovana ja ristiriitaisenakin: siinä yhdistyvät kristillinen etiikka ja porvarillisen kulttuurin aineellisen hyö-

dyn tavoittelu. Samalla korostuvat moralismi ja ihmisten välinen maallinen hierarkia.

Matti Peltonen ja Juhani U. E. Lehtonen pohtivat artikkeleissaan suomalaisen alemmuutta suhteessa ruotsalaisuuteen. Peltonen tulkitsee I.K. Inhan valokuvia fennomaanisena kannanottona 1900-luvun vaihteen rotu- ja kielipoliittiseen ajatteluun. Suomenkielinen korkeakulttuuri oli nuorta, lähtökohtaisesti huonomman asemassa ja sen puoltajilla oli paljon perusteltavaa. I. K. Inha näyttäytyy Peltoselle yhtenä ”kansaan pettyneistä”, joka ei suinkaan kuvannut maalaisrahvasta vaan leikitteli mieluummin mielikuvilla. Suomalaisuus hahmottui Inhalle kansan muinaisena suuruutena. Tätä hän todisti ylvästä perspektiivistä kuvaamallaan sisämaan maisemilla ja muotokuvilla katoavan kulttuurikauden edustajista, Vienan Karjalan viimeisistä runonlaulajista.

Juhani U. E. Lehtonen analysoi artikkelissaan Suomi-Ruotsi -maaotteluissa kajahtanutta huutoa ”Hakkaa päälle Suomen poika!” Hän perehdyttää lukijan hakkapeliittoihin historiallisena ja myyttisenä ilmiönä. Suurvaltasotien sotamiehistä tuli suomalaisten miesten esikuvia sotien välisessä kielipoliittisessa riitatilanteessa, kansallissankareita ennen seuraavan sodan uhrauksia.

Seppo Knuutila päättää teoksen kiinnostavalla katsauksellaan kansanomaisen maailmankuvan tieto-opillisiin ongelmakehtiin. Hän rinnastaa filosofisia probleemeja kansanperinteeseen ja tulkitsee ylikuulollista koskevaa traditiota uskon ilmauksen lisäksi tiedollisena pohdintana. Tässä folkloren vaihtoehtoisessa tulkintakehyksessä kansanomainen ajattelu näyttäytyy raikkaana ja erilaisena suhteessa perinteisempään perinteentutkimukseen, mutta samalla kovin tuttua ja yleisinhimillisenä.

Kansanomainen ajattelu on menneisyyden kansanihmisestä kiinnostuneelle kutkuttavaa luettavaa. Satu Apo on luonut pohjaa, mutta tutkijoiden oma ääni on artikkeleissa vahva. He rakentavat kirjoituksistaan paikoitellen jopa viihdyttäviä ilman, että se vähentäisi teoksen tieteellistä arvoa. Artikkelit ovat monipuolisia ja sujuvasti kirjoitettuja, mutta toisaalta kirjoitusten tasokkuudesta seuraa, ettei yksikään niistä nouse erityisenä esiin. Keitä kirjoittajat ovat ja minne he sijoittuvat akateemisella kentällä, jää selityksettä. Kokonaisuutena juhlakirja tarjoaa hedelmällisen esimerkin siitä, kuinka erilaisia väyliä pitkin kansanomais- ta ajattelua voi lähteä tavoittelemaan.

***Tiina Rähä** valmistui Helsingin yliopistosta filosofian maisteriksi pääaineenaan Suomen ja Skandinavian historia syksyllä 2007. Hänen pro gradu -tutkiel- mansa käsittelee Kauppi-Heikin (1862–1920) ja Heikki Meriläisen (1847–1939) antamaa kuvaa agraarista mieheydestä.*